

ARCHIV MITTEILUNGSBLATT DES VEREINS FÜR
GESCHICHTE DER ARBEITERBEWEGUNG, Wien 1977, 1—4

U nastavku studije,¹ koja se i ovaj put bavi bečkim predgrađem »Favoriten«, Ernst K. Herlitzka govori o žrtvama nacističkog terora u razdoblju od 1938. do 1945. U uvodnoj napomeni autor skreće pažnju na to da je u dodatnoj dokumentaciji obradio u najkraćem obliku i biografije većeg broja ličnosti, iz bečkog predgrađa »Favoriten«, koje su smrtno stradale za vrijeme Hitlerovog režima u Beču. Naravno, nakon ulaska Hitlerovih trupa u Austriju 13. ožujka 1938. otpor manjih ilegalnih grupa nije mogao dati većih rezultata. No, usprkos tome su pojedinci, kao što na osnovi dokumenata pokazuje Herlitzka, sabotirali gdje i kad su mogli, žrtvujući i svoje živote na tim akcijama (br. 1).

Karl Flanner, u omanjem prilogu iznosi na vidjelo nove činjenice o radu austrijskog socijalista Hippolyta Tauschinskog, koji je, kako je poznato, održavao veze sa socijalistima u Hrvatskoj u prvim počecima radničkog pokreta. O Tauschinskom, koji je u toku svoga života skretao od ljevice na desnicu, povezujući se i s feudalno-klerikalnim krugovima u Grazu, autor utvrđuje još jednu do sada nepoznatu činjenicu. Sudeći po nedavno pronađenim dokumentima u gradskom arhivu u Wiener Neustadtu (Bečkom Novom Mjestu), Tauschinski je i duhovni otac novoosnovane slobodne zidarske lože »Eintracht« (Suglasnost), koja je, prema uzoru na neke bečke lože, 15. veljače godine 1883. osnovana u Wiener Neustadtu. Tauschinski je, prema sačuvanoj i sada pronađenoj dokumentaciji, od godine 1833. nadalje, jedanput godišnje držao u loži uvodni programatski govor u kome je uvijek bio sadržan program za čitavu tekuću godinu. Taj programatski govor bio je uvijek i odštampan, ali smjesta zabranjen od policije u Wiener Neustadtu. Loža je postojala do 7. ožujka 1888, dakle punih pet godina, te je za to vrijeme Tauschinski bio jedan od njenih veoma revnih savjetnika (br. 1).

Poznati istraživač početnih razdoblja austrijske socijalne demokracije Klausjürgen Miersch obrađuje u ovećoj studiji život i rad Emila Kaler-Reinthala — jednog od prvoboraca austrijskih socijalista. Rođen je 27. lipnja godine 1850. u Beču, kao nezakoniti sin neke Wilhelmine Reinthal. Majka ga je vrlo brzo napustila, smjestivši ga u neku obitelj u Grazu gdje polazi osnovne škole i gimnaziju. Uvijek je izuzetno dobar đak. Kao mladić se u Grazu pridružuje Tauschinskome, koji je, kao što je poznato, bio vrlo aktivan 70-ih godina 19. stoljeća u Grazu. No, mladi Reinthal veoma je brzo shvatio da je Tauschinski na pogrešnom putu, izživjavajući se i kao veliki novi vjerski reformator, pa Reinthal polazi svojim putem. Osim s Tauschinskim, sukobio se Reinthal i s lasalijancima, napose s Oberwinderom. Nakon toga okupio je oko sebe omanju grupu istomišljenika s kojima osniva političko društvo pod nazivom »Brüderlichkeit« (Bratstvo). Uspijeva i dalje. Povezuje se s malim malograđanskim listom *Die Glocke* (Zvono) u Beču, te u njemu on i njegovi pristaše počinju objelodanjivati veće i manje priloge. Jedni su bili pisani protiv centrista u austrijskom radničkom pokretu, a drugi protiv vlastodržaca, koji su, osim na političkom i na privrednom planu, krajnje ugrožavali austrijski proletarijat.

¹ V. Archiv Mitteilungsblatt des Vereins für Geschichte der Arbeiterbewegung, Wien 1975, br. 1; 1976, br. 4.

U nastavku studije autor se detaljno zadržava na sukobu koji je na početku ljeta godine 1872. izbio između Andrije Scheua i Reinthala. Taj sukob završio se za Reinthala uspješno, i to zbog toga, što se Scheu u međuvremenu zavadio s Oberwinderom, pa je upravo ponudio ruku pomirnicu Reinthalu, koji je, naravno, objeručke prihvaća. Time je Scheu namjeravao onemogućiti bar za neko vrijeme Oberwintera.

Nakon toga održan je poznati osnivački sastanak godine 1874. u Neudörflu. Na njemu Reinthal i Scheu istupaju zajednički — neslužbeno doduše, orijentirani na njemački eisenachski socijaldemokratski program. Godine 1875, nakon sastanka u Marcheggu, Reinthal je uhapšen zbog protudržavnog rada i osuđen na četiri mjeseca strogog zatvora. U međuvremenu se u Grazu — nekadašnji partijski vođa — Tauschinski potpuno kompromitirao, vežući se uz feudalno-klerikalnu stranku. Zato, nakon izlaska iz zatvora, preuzima vodeću ulogu Reinthal, angažirajući se i u stranačkom listu *Gleichheit* (Jednakost). Organizirao je osim toga i poznati partijski sastanak u Wiener Neustadtu godinu 1876, na kome je pročitani program bio također njegovo djelo. Doduše, veliki je dio toga programa preuzet iz njemačkog socijaldemokratskog programa iz Gothe, no usprkos tome su Reinthalove zasluge za održavanje sastanaka u Wiener Neustadtu bile velike. Dodirne točke s programom iz Gothe bile su ove: pitanje općeg prava glasa, sloboda mišljenja, sloboda štampe, potpuno otcjepljenje države od crkve, osamostaljenje škole od crkve, normalan, strogo određen radni dan, optimalna radnička higijena i dr. Slabost programa u Wiener Neustadtu bila je napose u tome što je nacionalno pitanje, koje bilo i te kako važno, ostalo potpuno po strani.

Godine 1877. nastavlja Reinthal uz partijsku aktivnost i svoje studije germanistike i latinskog jezika. Iste godine učinio je i ovelu partijsku grešku. Htio se nagoditi s »oberwinderovcima«, izazvavši time u partiji nove opozicione sukobe. Zbog toga je sve više počeo gubiti naklonost svojih dotadašnjih istomišljenika, što je veoma djelovalo na njegovu psihu, to više što je po prirodi bio izuzetno osjetljiv čovjek. Osim toga, u to su ga vrijeme i vlasti gledale prijekim okom, i to zbog nekih javnih predavanja, u kojima je istupao protiv tadašnjih vlastodržaca, boreći se za socijalnu pravdu. Tako je ta čitava godina za njega bila zlosretna; završio je u zatvoru u kojem je odsjedio punih šest mjeseci. Iz zatvora je izašao u siječnju godine 1878, te je nakon toga dobio, kao politički sumnjiv, izgon iz Beča u Graz. Smjestivši se u Grazu, ubrzo se aktivira i povezan je s redakcijom bečkog lista *Der Sozialist* (Socijalist). Postaje revnim suradnikom i šalje bezbroj većih i manjih priloga, koje je, što autor Miersch veoma žali, teško ustanoviti, jer ih je većina nepotpisana. Revan je i na političkom polju, pa je rezultat te aktivnosti ponovno hapšenje. Osuđen je na više od godinu dana zatvora. Nakon izdržane kazne, i onako slabo zdravlje pogoršalo mu se još više i praktički se nikada nije više potpuno oporavio. Daljnjih godina pada u sve češću depresiju, bavi se mišlju o samoubojstvu, ali ga u tome sprečavaju dobri prijatelji. Neko vrijeme živi u Švicarskoj, te se 80-tih godina žestoko razračunava s anarhistima, smatrajući njihove akcije ne samo beskorisnim, nego i štetnim za radnički pokret. U Švicarskoj nastavlja studij u Zürichu i Baselu, dovršava ga i doktorira u ljeto godine 1885. Tema doktorske disertacije bila je »Untersuchung über einige Grundprobleme der utilitaristischen Ethik« (Istraživanje o nekim ključnim problemima utilitarističke etike).

Iz Švicarske odlazi potkraj 1885. na poziv Wilhelma Liebknechta u Berlin. Tamo je smjesta sumnjiv, te ga pruska policija protjera. Luta amo-tamo, te se tek godine 1887. ponovo vraća u Beč. Posljednjih godina života Reinthal se sve više udaljava od socijalne demokracije, orijentirajući se spram njemačkog nacionalizma i njemačkih liberalnih ideja. Prema Mierschovom mišljenju, Reinthal nikada nije nigdje istupao kao nacionalist, a kamoli da bi bio antisemist. I dalje objelodanjuje svakovrsne novinske priloge, veće i manje, te je u središtu njegova publicističkog stvaralaštva i nadalje rješavanje socijalnih problema, uz zahtijevanje pune slobode, prave jednakosti i bratstva.

Godine 1889. potpuno je razočaran, pa napušta socijalnu demokraciju i o tome obavještava Victora Adlera. Odlazi najprije u Reichenberg, no ubrzo se opet vraća u Beč i surađuje u njemačkom liberalnom listu *Deutsche Zeitung* (Njemačke novine). Suradnju napušta godine 1894, jer je smjer lista od toga vremena sve više nacionalistički obojen, a pun je i antisemitskih priloga. Sve to ne odgovara Reinthalu. Odlazi u Innsbruck, gdje je bio već i prije, te u teškoj depresiji počinu samoubojstvo 22. veljače 1897.

Na kraju svoga dokumentarnog rada Miersch citira dio nekrologa, koji je u povodu Reinthalove tragične smrti bio objelodanjen u innsbruškom socijaldemokratskom listu *Volks-Zeitungu* (Pučke novine). U njemu je rečeno i ovo: »Tko poznaje njegov tragičan život, neće njegov stav prema partiji posljednjih godina oprostiti, ali će ga nastojati shvatiti i oprostiti. Međutim, počeci austrijske Socijaldemokratske stranke uvijek će zadržati u sjećanju njegove zasluge i martirij, kao nekadašnjeg prijatelja i junačkog borca« (br. 2).

Zanimljive podatke o genezi, razvoju i prestanku anarhističkog pokreta od godine 1872. do prvoga svjetskog rata nalazimo u članku Gerfrieda Brandstettera. Autor analizira razvoj anarhizma od kongresa u Haagu godine 1872, kad je anarhistička opozicija istupila iz Prve internacionale, pa sve do amsterdamskog kongresa godine 1907. Bavi se pojedinačnim akcijama, napose sastancima anarhista, njihovom organizacijom i gledištima. Ustanovljuje da je nejedinstvenost gledišta najviše podrovala njihove redove i dovela do konačnog raspada. To postepeno raspadanje osjećalo se već i na amsterdamskom kongresu, na kome su se ispoljila najraznovrsnija gledišta, koja su kasnije dovela do sve većeg razmimoilaženja. Ta je nejedinstvenost još jača u tzv. »Internacionalnom birou« koji je osnovan u Londonu nakon amsterdamskog kongresa. Jedan od zadataka toga biroa bila je i organizacija novoga internacionalnog anarhističkog kongresa koji se, prema planu, imao održati godine 1909. No, kako u birou tada nisu bili zastupljeni najjači predstavnici tadašnjeg anarhističnog pokreta — Francuzi, Španjolci i pojedinci iz Latinske Amerike, i ta je organizacija odmah od osnutka bila osuđena na propast. Biro je raspušten godine 1911, ali je na početku 1914. ponovo dana inicijativa za jaču suradnju, koju su napose zagovarali londonski Židovi-anarhisti, zahtijevajući, uz ostalo, i održavanje kongresa u jesen 1914. Glavni zadatak kongresa imala je biti koordinacija antimilitarističkih aktivnosti. Sve te ideje osujetilo je izbijanje rata, iako je praktički tadašnji anarhizam nestao s političke pozornice već i prethodnih godina.

Članak je pisan na temelju savjesno proučene najnovije literature, koja je sva citirana u dodatnim bilješkama, te može poslužiti kao dobro pomagalo pri radu na tome problemu, to više što su pojedini anarhistički ispadi i akcije zabilježeni u to vrijeme i u Hrvatskoj (br. 4).

I u godištu 1977. nalazimo pojedinosti o radu pojedinih ustanova koje prikupljaju, čuvaju i objelodanjuju materijale iz povijesti evropskoga radničkog pokreta. Riječ je najprije o stockholmskom arhivu. Taj arhiv je nakon prilično dugih i čini se mučnih pregovora najposlije dobio vlastitu zgradu u kojoj posljednjih godina uspješno svestrano djeluje, od održavanja zanimljivih izložbi iz povijesti radničkog pokreta u Švedskoj do povećanja biblioteke i arhivskih fondova. Sudeći prema objelodanjenom izvještaju, arhiv je posljednjih godina imao i sve veći broj istraživača koji su objavili brojne radove iz povijesti švedskog i evropskog radničkog pokreta (br. 3).

»Sozialarchiv« (Socijalni arhiv) u Zürichu, u godišnjem izvještaju za 1976, komemorira najprije iscrpno smrt Jugoslavena Josipa Veselića koji je veći dio života proveo u Zürichu. Rođen u Osijeku 1888, umro je u Zürichu godine 1976. Veselić je oporučno ostavio ciriškom arhivu svoju knjižnicu od 1200 knjiga. Veselić je prije nekoliko godina poklonio biblioteci Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu svoje odštampane memoare, koje je objelodanio 1963, a u kojima navodi i neke podatke o radničkom pokretu u Osijeku. Vjerujemo da bi knjige iz njegove biblioteke mogle biti zanimljive i za povjesničare koji se bave radničkim pokretom u Hrvatskoj, pa bi bilo potrebno zatražiti popis koji je sigurno prilikom zaprimljenja načinjen. Godine 1976, sudeći prema izvještaju, nije bilo u arhivu nijedne izložbe, ali su nabavljene nove knjige, iako su, prema svemu, i njegova financijska sredstva prilično ograničena (br. 3).

U rubrici »Nove knjige« upozoravamo na monografiju Henriette Kotlan-Werner, Kunst und Volk, David Josef Bach 1874—1947, Europa Verlag, Wien, 1977. Autorica, koja je lično poznavala Davida Bacha — pregaoca na polju radničke kulture — obradila je svestrano njegov rad i djelovanje. Bach je godine 1905. organizirao u Beču prvi veliki simfonijski koncert za radništvo, koji je uz punu dvoranu imao i veliki uspjeh. Od tada pa sve do odlaska u emigraciju, Bach nastavlja priređivati muzičke i kazališne priredbe za radništvo. Od godine 1926. izdaje časopis »Kunst und Volk« (Umjetnost i narod), koji s vremenom postaje jednim od najčitanijih izdanja među bečkim radništvom. Svakako su sve te njegove akcije imale nezapamćen uspjeh. Ali su bečki antisemitski orijentirani krugovi sve češće i žešće protiv njega istupali, napadajući ga i javno u svojim glasilima. Napustivši Beč, vjerojatno nakon ulaska Hitlera u Austriju godine 1938, Bach godinama živi u Londonu. Umro je u Londonu godine 1947. Dvije godine prije smrti organizirao je u Albert Hallu veliki koncert, a čisti je prihod bio namijenjen gladnima u Beču. Knjiga je bogato ilustrirana lijepim i do sada manje-više nepoznatim fotografijama (br. 2).

Ilona Duszynska, koja je već prije izdala i oveću monografiju o Theodoru Körneru, objelodanila je 1977. njegove izabrane spise od 1928. do 1938. Körner, kao što je poznato, bio je jedan od najsposobnijih austrijskih oficira i nakon 1918. jedna od rukovodećih ličnosti u austrijskoj vojsci. Bio je i veliki socijalist, pa je zbog takvog svoga političkog gledišta i umirovljen godine 1924. Kao političar i vojni stručnjak bori se i dalje za »demokratsku armiju«. Iz njegovih spisa nakon 1930. jasno proizlazi da je bilo moguće spriječiti nadolazeći fašizam. Nakon 1934, nekoliko je mjeseci u zatvoru, no i kao zatvorenik bori se dalje za svoje ideale. Ne čini nikakvih ustupaka ni nakon Hitlerova ulaska u Austriju. Citajući danas njegove spise, Duszynska naglašava da frapira »aktualnost« i dalekovidnost Körnerovih pogleda, te da su oni bitniji nego neki njegovi povremeni neuspjesi (br. 2).

Monografija o austrijskom sindikalnom vodi Antonu Prokschu (1897—1975) obiluje vrijednim podacima ne samo o ličnosti, nego i o vremenu u kome je Proksch decenijama stvarao i radio. Izdavač je Bettina Hirsch (br. 2).

U istoj rubrici »Nove knjige« objelodanjen je i prikaz novoga časopisa »La Commune« (Komuna), koji izlazi u Parizu kao list udruženja L'association des amis de la Commune de Paris« (Udruženje prijatelja pariške komune). Iako je Pariška komuna već toliko puta obrađena s najraznovrsnijih gledišta, ipak udruženje »Prijatelja pariške komune« smatra kako su još mnoga pitanja otvorena i da na njih nije odgovoreno, pa je radi toga i pokrenut taj novi časopis. Recenzent se napose zadržava na članku o radu Lea Frankela kao ministra rada za vrijeme Komune. Znamo da je Frankel bio i sekretar Prve internacionale, i u toj funkciji zastupao je interese i austrijskog i mađarskog radničkog pokreta. Osim toga, znamo da je održavao veze i s osječkim socijalistima, i to preko Pešte. Možda bi bilo potrebno upravo iz toga razloga malo pobliže proučiti i navedeni prilog. Poznata je Frankelova uloga u radničkom pokretu Ugarske, a uz to je bio i lični prijatelj Victora Adlera, kojemu je isposlovao i prvi sastanak s Engelsom (br. 2).

Zanimljivu publikaciju izdao je »Zentralinstitut für Geschichte der Akademie der Wissenschaften der DDR-Gotha-Leipzig 1973 i 1975 (Centralni Institut za povijest Akademije znanosti u DDR). Riječ je o velikom povijesnom atlasu Demokratske Republike Njemačke, koji napose obiluje vrijednim i zanimljivim privredno-povijesnim kartama, mnogim dijagramima i uzorno — prema mišljenju recenzenta — izrađenim indeksom. Recenzent ipak smatra da bi atlas bio mnogo bolji i pregledniji da je popraćen tekstom (br. 3).

Pažnju zavređuje i uzorno izrađena bibliografija Hansa Schrotha pod naslovom »Verlag der Wiener Volksbuchhandlung 1894—1934« (Izdanja bečke pučke knjižare 1894—1934). Knjiga je izdana godine 1977. U njoj je autor objelodanio popis izdanja bečke pučke knjižare, koja je izdala oko 700 naslova. Sadržajno su sva ta izdanja vezana uz razvoj socijalizma, pa su pojedine brošure imale nakladu i od 50.000 primjeraka što je za ono vrijeme svakako golem broj. To poduzeće osnovao je godine 1894. Ignaz Brand i u toku nekoliko godina imalo je važnu i značajnu propagandnu funkciju. Predgovor knjizi napisao je Bruno Kreisky, dok je Ernst K. Herlitzka izradio registar i napisao uvodni povijesni dio (br. 3).

Kao i uvijek do sada, javljaju se i godine 1977. u svim brojevima značajniji spomen-dani, uz kraći i duži komentar iz povijesti radničkog pokreta u Austriji, i biografije pojedinih ličnosti koje su zauzimale ili zauzimaju i danas neki viđeniji položaj u pokretu.

Miroslava Despot